

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Básnické dílo Jana Cauta

The Poetics of Jan Cautus

Bakalářská diplomová práce

Anna Odložilíková

Studijní obor: Česká filologie

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Olomouc 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně pod odborným vedením Mgr. Jany Kolářové, Ph.D. a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne 29. 6. 2023

Podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce Mgr. Janě Kolářové, PhD. za její pozitivní přístup a odborné vedení. Poděkování patří i mým rodičům za jejich podporu při studiu.

Obsah

Úvod.....	5
1. Historické pozadí.....	7
2. Literární žánry	11
3. Tiskařství v Olomouci v 16. století	14
3.1 Jiří Handl	16
4. Osobnost Stanislava Pavlovského	17
5. Olomoucká básnická škola	20
6. Sodalitas Maierhofiana	22
7. Jan Cautus.....	24
8. Charakteristika vybraných textů.....	25
8.1 Novem heroides nymphae	26
8.2 Orpheus sive Dryades.....	29
8.3 Strenae natalitiae sacropoeticae	33
8.4 Bethlemides Christo infantulo ob felix novi	38
9. Symbolika a antická motivika v dílech	42
Závěr.....	44
Anotace.....	46
Resumé	47
Seznam doporučené literatury	49
Přílohy	51

Úvod

Humanistická latinská tvorba na konci 16. století byla po dlouhou dobu jednou z málo prozkoumaných oblastí našich literárních dějin, zejména co se území Moravy týče. Shodují se na tom přední badatelé věnující se latinskému humanismu u nás: Jan Martínek, Marta Vaculínová i Lucie Storchová.

Na Moravě v té době najdeme jen velice málo významných autorů a humanistická literatura konkrétně ve městě Olomouci závisela plně na činnosti jezuitské akademie. Ivo Hlobil a Eduard Petrů označili humanisty jakožto spisovatele bez literatury, upozorňuje na to také Lucie Storchová již v úvodu jedné ze svých studií o latinském humanismu.

A stejně tak zde scházela klíčová literární osobnost, která by mohla být v popředí či být považována za významnější. Jezuitská akademie sice podporovala své studenty a vedla je k tomu, aby dle pozdně antických a také středověkých vzorů psali vlastní básnická díla, ale jak už zmiňoval Martínek ve své studii, jedná se do velké míry pouze o slovní hříčky a hru s jazykem než o veliké dílo většího významu.¹

Nejčastěji se psaly texty, jako byly gratulace k dosažení akademického gradu, příležitostné básně a novoroční přání. Právě na tři sbírky povahy příležitostné poezie se soustředíme, pokud se zaměříme na tvorbu Jana Cauta.

O Janu Cautovi samotném toho moc nevíme. Lze konstatovat, že jeho tvorba je natolik okrajová, že sítím obecně pojaté literární historie propadla. V kontextu tvorby moravských humanistických autorů je významný už jen tím, že se dochovaly tři jeho sbírky, a dokonce se jeho jméno objevuje v textech jiných autorů. Proto si dovolíme objasnit nejprve okolnosti jeho tvorby – tedy dobu, v níž žil, prostředí jezuitské Olomouce, tiskařství v Olomouci, také působení biskupa Stanislava Pavlovského i jeho roli jakožto mecenáše básníků a tehdejší literární scénu obecně. Následně se budeme věnovat Cautově tvorbě přímo, do práce jsme zařadili i ukázky jeho textů, k nimž jsme připojili svůj vlastní překlad, abychom Cautovo dílo lépe poznali a pochopili. Vysvětlíme si také symboliku a antické motivy, jež se v dílech objevují.

¹ MARTÍNEK, Jan: *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha, Academia, 2014, str. 69.

Řadu děl, jež v dané době vznikla, zpracoval již Antonín Truhlář v *Rukověti humanistického básnictví*, ale pouze v jednoduché formě, kdy krátce a jednoduše popsal jejich charakter a uvedl, kde takové texty lze najít. V této bakalářské práci vycházíme jak z jeho popisu, tak z toho, co lze najít v zatím zpracovaných pramenech. Naší snahou bude i přiblížení latinských textů čtenářům, jež se o dané téma zajímají.

Jaký je tedy význam tvorby Jana Cauta? Co nového přinesla do literárního života dané doby? A co jeho tvorba vypovídá o jeho osobnosti či vzdělanosti, které se mu dostalo? A jak by odpovědi na tyto otázky dokázaly charakterizovat tak málo prozkoumanou latinskou literaturu z období pozdní renesance? Dal by se Jan Cautus považovat za jednoho z předních autorů své doby? A jak blízko má jeho tvorba k manýristické poezii?

Pokusíme se na tyto otázky odpovědět s pomocí analýzy a charakteristiky jeho textů, ovšem s tím, že na ně pohlížíme nejen jako literární historici, ale také jako moderní čtenáři, jež se vzdělávají o antické literatuře již pasivním způsobem, tedy jako jedinci, kteří již na rozdíl od humanistů nejsou vedeni akademií k tomu, aby sami psali texty na základě antických vzorů.

1. Historické pozadí

Při zkoumání námi vybraných textů v této bakalářské práci se dostáváme do doby poloviny až konce 16. století na Moravě, a tak by bylo příhodné ji alespoň stručně přiblížit a popsat.

Již od roku 1522 Olomouc jako město Moravského markrabství rostla a vzkvétala. Stala se velice bohatým městem, z větší části sociálně dobře zajištěným, a navíc zde byl velký rozvoj obchodu a řemesel.² Stejně tak v této době došlo ke změně smýšlení samotného obyvatelstva města. Tato změna proběhla jak v rámci sociální struktury města, tak ve vnímání vnějších vlivů, jako byly náboženství či politika, a samozřejmě velký vliv měl přímo renesanční humanismus.

Již ke konci první poloviny 16. století byla Olomouc na vrcholu svého rozkvětu jak v hospodářství, tak v politice. Měšťané měli dostatek bohatství na nákup vlastních statků a zdejší cechy byly také úspěšné.³

V českých zemích tou dobou panovala relativní náboženská svoboda a Morava byla v náboženských otázkách o dost méně radikální než Čechy. Byly zde na základě toho poměrně tolerantní vztahy mezi katolicismem a českou reformovanou církví. Humanismus si našel cestu ke katolíkům, protestantům, ovlivnil i světskou šlechtu nebo vzdělané městské obyvatelstvo.

Celkem se během 16. století v Olomouci prostřídalo deset biskupů a většina z nich měla vliv na politický i kulturní život.⁴ Konkrétně Stanislav Thurzo nebo Jan Dubravius se stali významnými představiteli humanismu na Moravě. Posledním českým biskupem v tomto městě byl Stanislav Pavlovský, kterému se budeme věnovat i později.

Právě zmíněný Stanislav Thurzo po svém nástupu na pozici biskupa města Olomouce byl horlivým zastáncem humanismu a sám začal shromažďovat kolem sebe humanistické vzdělance a básníky. Tím utvořil známý olomoucký básnický kruh zvaný Sodalitas Maierhofiana, který je důležitý znát pro pochopení tehdejší literární scény.⁵

² BARTOŠ, Josef, Jan BISTRICKÝ, Jiřina HOLINKOVÁ, et al. *Malé dějiny Olomouce*. V Ostravě: Profil, 1972. ISBN (Brožováno), str. 57.

³ Tamtéž, str. 62.

⁴ Tamtéž, str. 59.

⁵ BARTOŠ, Josef, Jan BISTRICKÝ, Jiřina HOLINKOVÁ, et al. *Malé dějiny Olomouce*. V Ostravě: Profil, 1972. ISBN (Brožováno), str. 59.

Během druhé poloviny 15. a první poloviny 16. století můžeme sledovat, jak se postupem času Češi stále více odkláněli od katolické víry a převahu začalo mít spíše vyznání podobenství a bratrství. I olomoucká městská rada byla v polovině 16. století z větší části protestantská. Tento dlouhý politicko-náboženský boj byl na určitou dobu utlumen roku 1575 Českou konfesí.⁶

V druhé polovině 16. století došlo k intenzivnímu nástupu protireformace a do popředí se dostal i jezuitský řád, který prováděl rekatolizaci. Tehdy byl biskupem v Olomouci Vilém Prusinovský, jenž ve městě založil v roce 1566 jezuitskou kolej, tedy základ pro budoucí univerzitu.⁷ Nejprve byly otevřeny čtyři třídy latinské školy a později téhož roku i akademie, která měla za úkol vychovávat kněží. Roku 1573 byla tato akademie, přístupná mužům šlechtického i měšťanského původu, povýšena Maxmiliánem II. na univerzitu. Tak vznikla v našich zemích druhá univerzita. Prvním rektorem této akademické instituce byl Hurtado Pérez, původem Španěl. Obecně byla jezuitská akademie plná cizinců, ať už v řadách učitelů nebo studentů, ale samozřejmě v ní působili také čeští a moravští studenti. Roku 1579 bylo zavedeno tzv. Collegium Nordicum, kde byli vychováváni kněží pro misie v severní a východní Evropě. Tito kněží mohli přispět k rekatolizaci na Moravě.

Olomouc konkrétně byla považována za centrum humanismu. Lucie Storchová ve své studii v knize *Dějiny Olomouce* píše: „Za faktor, jenž odlišně formoval orientaci humanismu v Olomouci, lze v nejobecnější rovině považovat nikoliv protohumanistickou tradici, nýbrž institucionální příslušnost území, díky jíž se mohl prosadit vliv center s recepcí italského humanismu. V institucionální rovině sehrály zásadní roli i kontakty episkopálního sídla na Vídeň, nikoliv na Prahu.“ Vídeň dosti ovlivnila i přítomnost sodalitních aktivit, které zde působily. Takovéto sodality v Čechách nebyly. Storchová také připomíná snahu humanistů umístit Olomouc na humanistickou mapu s pomocí jejího zapojení do struktury antických souvislostí. Humanisté sami totiž šířili verzi založení města, v níž byl zakladatelem samotný Julius Caesar.⁸ Už jen to by bylo dostatečné pro zapojení města do antického světa.

⁶ BARTOŠ, Josef, Jan BISTRICKÝ, Jiřina HOLINKOVÁ, et al. *Malé dějiny Olomouce*. V Ostravě: Profil, 1972. ISBN (Brožováno), str. 62.

⁷ Tamtéž, str. 62-63.

⁸ STORCHOVÁ, Lucie. *Latinský humanismus*. In: Kolektiv autorů. *Dějiny Olomouce*. 1. svazek. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, str. 304.

Dosud jen z malé části prozkoumané období pozdního humanismu na Moravě zůstává u českých badatelů otevřeným tématem. Vaculínová zmiňuje, že nejdále se ze všech badatelů v oblasti literatury pozdního humanismu dostali právě polští filologové. Proto pobízí k jeho zkoumání a novým poznatkům.⁹

Pokud se soustředíme na tvorbu Jana Cauta, dostáváme se k době již pozdního humanismu, kterou Jan Martínek určuje jako období od smrti Jana Dubravia, posledního příslušníka starší humanistické generace, až do bělohorské bitvy.¹⁰

Doposud se většina badatelů soustředila na vrcholnou dobu humanismu na Moravě, tedy té na konci 15. století až do první poloviny 16. století, zatímco pozdní období, jako je to, kterému se věnujeme, už zůstalo nedotčeno. Důvodů k tomuto opomíjení je více. Jedním z nich je obsazení katolické univerzity v Olomouci, na níž studovali často zahraniční studenti spíše než ti domácí. Nebyla zde tedy instituce, která by se věnovala zřízení městské latinské školy. Dále zde byly konfesijní problémy. Morava měla značně uvolněné náboženské poměry, a tak se stala místem, kde mohlo dojít k mnoha rozporům. To negativně ovlivňovalo zájem o světské latinské písemnictví. I přímo v Olomouci docházelo ke konfesijně podmíněným bojům, příkladem uvádí Martínek spor mezi luteránskou městskou radou a biskupským dvorem. Aby před těmito problémy Moravané unikli, často odešli studovat do zahraničních měst.

Posledním důvodem omezené latinské literární tvorby zde byla i malá vzdělanost některých evangelických kněží, kteří sice měli dostatečně pravověrné názory, ale už se nepřihlíželo na jejich vzdělání v rámci latinského jazyka.

Z dosavadních poznatků je jisté, že v daném období je literární svět na Moravě o dost ochuzen a nevyznačuje se množstvím tvorby, ač studentské, tak jako tomu bylo v Čechách.

Jan Martínek toto oslabení tvorby na Moravě oproti Čechám ve své studii odůvodňuje následně: Pokud se najdou bohemikální příspěvky ve svazcích Knihopisu, tak se často setkáme s tím, že jsou zastoupené ve velice malém počtu a zároveň bývají autory těchto textů spíše Češi než Moravané, případně cizinci. Dále najdeme i malé zastoupení moravik v *Rukověti k humanistickému písemnictví* od

⁹ VACULÍNOVÁ, Marta. Literární tvorba na jezuitské akademii v Olomouci v letech 1597-1598 a její odraz v tiskařské produkci. *Bibliotheca Antiqua 2021: sborník z 29. konference 3.-4.listopadu 2021, Olomouc*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci ; Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2021, str. 82.

¹⁰ MARTÍNEK, Jan: Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích. Praha: Academia, 2014, str. 58.

Antonína Truhláře a Karla Hrdiny. V bibliografii Čenka Zíbrta také najdeme moravskou tvorbu velice ojediněle a ve sbírce Cerroniho stejně tak převažují české příspěvky nad moravskými. I v novodobých dějinách moravských měst jsou zmínky o humanistické tvorbě ve velmi omezeném počtu a opět v porovnání s českými městy jsou i tyto nálezy velice nepatrné. A ačkoliv proběhl výzkum i v různých moravských fondech i v knihovnách severomoravských klášterů, stejně tak v dalších moravských městech, a dokonce i v českých knihovnách, ve Slezsku, na Slovensku a v cizině, a i po prozkoumání brněnských fondů nakonec ukázal jen to, že znatelnou převahu mají spisy českého původu.

Dle Martínka se ale nejedná o nepečlivost historiků při pátrání, ale spíše o nedostatek látky z této oblasti. Olomouc přitom v dané době měla na rozdíl od mnoha českých měst své vlastní tiskárny. I samotnému tiskařství v Olomouci se budeme věnovat více později.

Moravská humanistická literatura dosáhla svého rozkvětu právě na přelomu 15. a 16. století, a to v době působení Augustina Olomouckého. Tehdy fungovala ještě Sodalitas Maierhofiana, tedy společnost humanistů z okruhu univerzity.

V pozdějších letech vycházely spisy z moravských tiskáren, ale už jejich produkce byla vzácná a častěji byla psaná spíše cizinci než Moravany.

2. Literární žánry

K faktu, že je poezie tohoto období málo prozkoumaná, se vyjádřila i Vaculínová ve své studii o literární tvorbě jezuitské akademie v letech 1597–1598: „Klasičtí filologové dosud ve svých výzkumech preferovali nekatolickou latinskou poezii, je však již na čase věnovat se systematicky i poezii katolické, která byla součástí rozsáhlé, nejen evropské, kulturní oblasti. Podobné přání by snad bylo možné vyslovit i pro knižní kulturu přelomu 16. a 17. století.“¹¹

Když zkoumáme humanistickou literaturu, můžeme si všimnout, že jsou neustále připomínány rozdíly mezi moravskou humanistickou tvorbou a tou českou. Jeden z takových rozdílů tvoří i v té době oblíbené literární žánry. Ty v Čechách měly větší rozmanitost a některé z nich se na Moravě neobjevily vůbec. Jan Martínek například ve své studii o pozdním latinském humanismu uvádí nepřítomnost topografických textů, tzv. chval měst, které byly pro humanisty typickým žánrem.¹²

Martínek navíc píše: „Morava se v tomto období značně opozdila a náskok Čech již nikdy nevyrovnala. Neměla humanisty, kteří by se podobali velikostí učitelského úsilí a prosazováním nových literárních směrů Matoušovi Collinovi, smělymi vydavatelskými záměry Tomáši Mitisovi, humanistickým zaměřením historických studií Prokopu Lupáčovi, proslulostí osobně zaměřené epigramatické tvorby Jiřímu Carolidovi a rozsáhlostí epických děl Václavu Clementovi nebo Janu Černovickému.“¹³

Když nahlédneme na žánrové složení vydaných spisů, najdeme často ve zveřejněných tiscích gratulace k bakalářským a magisterským promócím. Dále se objevují příležitostné básně pro mecenáše jednotlivých studentů, jindy i individuální tisky věnované jednomu významnému studentovi. Často najdeme novoroční přání anebo přání k životním jubileím.

Postupem času na moravském území konkrétně upadlo původní humanistické kolektivní autorství, alespoň co se městské tvorby týče. Hromadně psanými spisy zůstaly gratulace k dosažení gradu na univerzitě. Vypadalo to tak, že

¹¹ VACULÍNOVÁ, Marta. Literární tvorba na jezuitské akademii v Olomouci v letech 1597-1598 a její odraz v tiskařské produkci. *Bibliotheca Antiqua 2021: sborník z 29. konference 3.-4.listopadu 2021, Olomouc*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci; Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2021, str. 85.

¹² MARTÍNEK, Jan: Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích. Praha, Academia, 2014, str. 67

¹³ Tamtéž, str. 64.

se často autoři nepodepisovali a stejně tak se ve sbírkách u textů zvlášť neurčovalo, kdo co napsal. Případně se autoři podepisovali s nejasnými pseudonymy, které bylo těžké prohlédnout, zejména pro lidi mimo jejich úzký okruh. I v dnešní době je stále obtížné určit, který text pochází od kterého autora.

Vaculínová ve své studii o tvorbě na jezuitské akademii poznamenává, že se tato literární produkce samotných studentů nedá považovat za úplně triviální a začátečnické pokusy. Podle ní šlo spíše o sofistikovaná díla či dokonce i delší propracované básnické skladby s mytologickými náměty.¹⁴

Také víme, že Olomouc byla na konci 16. století střediskem latinského básnictví, které se označuje jako tzv. *poesis artificiosa*. Jezuitská akademie zde vedla své studenty k tvorbě komplikovaných a vytríbených děl podle vzorů pozdně antických a středověkých.

Častým zvykem bylo vydávání sbírek s drobnými básněmi, které měly svá vlastní pravidla. Jejich rozeznání a zásady tvorby se Martínek snažil rozepsat v další ze svých studií o latinském humanismu.

První zmínka v jeho studii je věnována blahopřejným a kondolenčním sborníkům, s nimiž se setkáváme i v tvorbě Cautově. V jednom případě se jedná o žánr *strenae*, tedy přání k novému roku, a o *congratulatia*, tedy blahopřání k úspěšnému dosažení gradu Jiřímu Mělickému.

Dalším poznatkem, který Martínek zmiňuje, je skutečnost, že rukopisy se už objevovaly málokdy, a místo toho se šířila spíše již tištěná díla. Humanisté si velice potrpěli na estetický vzhled svých děl. To lze doložit na základě nejen nedochovaných rukopisů, ale i spíše tištěných sborníků. Navíc jsme již zmínili jejich tendenci mít náročné požadavky na tiskaře. Tištěné sborníky pro autory znamenaly nejen lepší publicitu, ale také mnohem větší čtenost.

Samotní autoři by se publikací svých textů sami neuživil, stejně tak by neměli šanci je sami publikovat tak, aby zajistili honorář pro tiskaře ochotné jejich texty zpracovat. Přesně k tomuto účelu sloužily nejen společnosti, ale zejména role mecenášů básníků. Těmto mecenášům byly za jejich finanční zaštitění autorů věnované mnohé sbírky. Požadavky humanistů na tisk vlastních spisů byl ovlivněn jejich pohledem na nepřehlednost rukopisů, které podle jejich názoru

¹⁴ VACULÍNOVÁ, Marta. Literární tvorba na jezuitské akademii v Olomouci v letech 1597-1598 a její odraz v tiskařské produkci. *Bibliotheca Antiqua 2021: sborník z 29. konference 3.-4.listopadu 2021, Olomouc*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci; Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2021, str. 81.

znemožňovaly publicitu a také pro ně nebyly vzhledově žádoucí a špatně se četly. Nikdo ale neměl dostatek vlastních financí na to, aby nechával svá díla tisknout. Proto potřebovali podporu svých mecenášů.¹⁵

Martínek se v jedné ze svých studií v knize *Martiniana* sice věnuje otázce humanistů a jejich mecenášů, ale soustředí se konkrétně spíše na ty, kteří byli v Čechách nežli na Moravě. Dle jeho slov by si působení mecenášů a příznivců literatury zasloužilo přímo samostatné pojednání, kde by bylo i potřeba uplatnit jiný přístup k látce díky rozdílům mezi propojeností moravských měst oproti těm českým.¹⁶

Společné ale i tak zůstává u textů toto – věnování mecenášům, která jsou provázena vyjádřením pokory a vděčnosti autorů svým podporovatelům za jejich přízeň. Často jsou ve sbírkách označováni jako patronus, fautor nebo i Maecenas.

¹⁵ MARTÍNEK, Jan: *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, str. 180.

¹⁶ MARTÍNEK, Jan: *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, str. 180.

3. Tiskařství v Olomouci v 16. století

Jak bylo již zmíněno v oddílu věnovanému historickému kontextu, Olomouc měla více než dostatek tiskáren pro svou vlastní produkci. Proto je zcela příhodné zmínit historii tiskařství i jeho stav v dané době. Právě v Olomouci totiž v pozdějších letech humanistické tvorby vyšlo nejvíce tisků moravského původu.

Úplné počátky knihtisku v Olomouci se datují rokem 1499, kdy vyšly dva spisy – spis *Johanna Fabria Planctus ruinae ecclesiae* psaný latinsko-německy a spis Johanna Schramma *Quaestio fabulosa recitata*.¹⁷

Starší badatelé měli za to, že v počátcích knihtisku na Moravě, a konkrétně v olomouckém prostředí, byla celá jeho tvorba namířena ve směru snah rekatolizace země. Teprve později, kolem poloviny 16. století, se začaly tisknout a vydávat knihy, aniž by se zabývali tiskaři konfesijními otázkami. Podle nich vycházela díla bez ohledu na to, zda jsou katolická nebo ne. V tomto důsledku začali být tiskaři přijímáni jakožto řemeslníci, kteří se věnují své práci dle požadavků zákazníků, a jejich politické či kulturní zaměření už bylo ponecháno stranou. Stali se z nich pasivní činitelé, kteří tiskli, co jim bylo dáno zakázkou.¹⁸

V letech 1500-1502 byli v Olomouci zaměstnáni kočovní knihtiskaři Matyáš Preinlein a Konrád Baumgarten.¹⁹ Objevilo se i pár menších knihtiskařů, ale žádný z nich zde nepůsobil dlouho. Od roku 1504 byl olomoucký knihtisk pozastaven. Teprve až roku 1538 zde začal tisk znovu, a to díky založení první stálé tiskárny na Moravě. Olomouc se tak stala důležitým centrem knihtisku.

Tuto tiskárnu si zde zřídil Jan Olivetský z Olivetu, syn Pavla Olivetského, který měl do té doby svou tiskárnu v Litomyšli. Olivetský se věnoval zejména tisku užitkové literatury a od krále Ferdinanda I. dostal v roce 1545 výsadní právo nakladatelské na tři roky, tedy byl jediný, kdo mohl tisknout zřízení zemská Markrabství moravského. Měl rovněž právo tisknout almanachy nebo kalendáře. Jeho tiskárna pokračovala až do roku 1547, kdy upadl kvůli svým politickým názorům do nemilosti krále a byl popraven za tištění nekatolických knih. Tiskárna Jana Olivetského byla po jeho smrti spravována prostějovským tiskařem Janem

¹⁷ PUMPRLA, Václav. Stručný přehled olomouckého knihtisku do roku 1600. In: KUBÍČEK, Jaromír (red.). *Knihtisk v Brně a na Moravě*. Brno 1987, s. 126–132.

¹⁸ HLOBIL, Ivo, Eduard PETRŮ a Prokop PAUL. *Humanismus a raná renesance na Moravě*. Praha: Academia, 1992, str. 73.

¹⁹ VOIT, Petr: *Knihtisk na Moravě v 16. století*. In: KUBÍČEK, Jaromír (red.). *Knihtisk v Brně a na Moravě*. Brno 1987, s. 103.

Güntherem, v jehož tiskárně byl vytištěn první dochovaný český slabikář nebo i první vydání Blahoslavova díla *Musica*.²⁰ Günther se věnoval tisku nekatolických knih, zejména českých a německých, ale také šířil svým tiskem luteránství. Vyhýbal se tedy tisku výlučně jedné politické nebo konfesijní tendence. Zasloužil se také o realizaci modelu humanistické literatury. Vydával učebnice i lékařské příručky či praktické návody, stejně tak díla významných představitelů renesance a humanismu ze světové i domácí literatury. Jeho náklonnost k humanismu je doložen i na tisku děl pro filologické obory. Kromě nich se věnoval i právníkové praxi a dobově vydával také spisy o astrologii.

Následně odkoupil olomouckou tiskárnu Bedřich Milichthaler, který vydal roku 1593 dílo Baroloměje Paprockého z Hlohol s názvem *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*. Později tuto tiskárnu převzal Jiří Handl, k němuž se ještě vrátíme. Společně s ním jsou ke konci století v Olomouci zmiňováni i další knihtiskaři, kteří se s Handlem přeli o právo tisknout kalendáře, konkrétně šlo o Jana Wüsta, Pavla Schrama z Budišova a Křištofa Kutsche.

Přibližně polovina z celkové moravské produkce od začátku až do šedesátých let 16. století pocházela právě z tiskáren, které se nacházely v Olomouci.

Humanističtí autoři měli na olomoucké tiskaře velice náročné požadavky. Jejich úkolem bylo využití všech možných druhů i velikostí typů písma, často vyžadovali pro své texty rozmanité ozdoby. Jednotlivé části děl musely začínat na nové stránce. Chtěli naprostou dokonalost formy. Oproti pražským autorům ale už nehleděli na uvedení autorství, datum a místo vzniku skladeb, natož datum jejich vydání. Martínek má za to, že tento humanistický smysl pro duševní vlastnictví se v prostředí olomoucké univerzity značně oslabil pod náporom sílící protireformace.²¹

²⁰ CHALOUPKA, Jan: Knih tisk na Moravě v 16. století. In: KUBÍČEK, Jaromír (red.). Knih tisk v Brně a na Moravě. Brno 1987, s. 29-30.

²¹ MARTÍNEK, Jan: Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích. Praha: Academia, 2014, str. 69.

3.1 Jiří Handl

Na titulních listech sbírek od Jana Cauta můžeme kromě jeho vlastního jména a rozmanitých ozdob vidět i jméno tiskaře, u něhož byly vytištěny. Jedná se o Jiřího Handla, bratra slavného hudebníka.

Tento olomoucký tiskař začal s produkcí v roce 1597 v tiskárně, kterou převzal po dědicích Valentina Klína, a následně k ní v roce 1612 přikoupil i tiskárnu, jež původně vedl Bedřich Milichthaler. Handlova činnost je nejvíce doložena z let 1597–1616 a zároveň velká část tisků z roku 1597 byla vydána právě v jeho tiskárnách.²² Odhaduje se, že v letech 1597–1616 vydal okolo 71 titulů. Z nich 43 bylo českých, 5 latinských a 3 německé. Věnoval se tisku školských a církevních textů a také básnických pokusů a příležitostných děl katolického i luteránského zaměření.²³ Jednalo se o velice ambiciózního tiskaře v přízni biskupa Stanislava Pavlovského.

Tiskl také moravské artikule, jejichž tisk byl prováděn v Olomouci do roku 1688. Mezi texty, které vydal ze svých tiskáren, patří například český překlad Ezopových bajek, snář Vavřince z Březové nebo veršovaný popis ohně v Lipníku nad Bečvou.

²² PUMPRLA, Václav. Stručný přehled olomouckého knihtisku do roku 1600. In: KUBÍČEK, Jaromír (red.). *Knihtisk v Brně a na Moravě*. Brno 1987, s. 128.

²³ SKLÁDANKOVÁ, Amálie. *Knihtisk v Brně a na Moravě: sborník*. Autor úvodu Milan KOPECKÝ. Brno: Státní vědecká knihovna, 1987, 239 s., [16] s. obr. příl. ISBN (Váz.).

4. Osobnost Stanislava Pavlovského

Jednou z významnějších osobností ve městě Olomouc v době, kdy zde působil Jan Cautus, byl biskup Stanislav Pavlovský, kterému autor věnoval dvě své sbírky. Jednalo se o čtvrtého syna Stanislava Pavlovského a Anny Žofie Brandejsové narozeného okolo roku 1545. Původem rytířský rod Pavlovských sídlil na statku Pavlovice u Pštíny na Těšínsku.

Pavlovskému se dostalo vysokého vzdělání, stejně tak měl velký rozhled a značnou míru politických schopností. Kromě češtiny ovládal polštinu a znal i latinu a němčinu.

Jeho hlavním životním posláním bylo zabránit evangelické reformaci na Moravě a udržet katolickou víru jakožto základ politiky českých zemí.

Jeho duchovní cesta začala již roku 1567, kdy mu Vilém Prusinovský, tehdejší olomoucký biskup, udělil první svěcení. Následně získal ještě jako posluchač olomoucké jezuitské akademie o dva roky později hodnost kanovníka a v dalších letech se stal kanovníkem vratislavským, proboštem brněnským a scholastikem olomouckým. Díky těmto pozicím získal mnoho užitečných kontaktů, které mu později pomohly v politickém životě.²⁴

V letech 1571–1574 studoval v Itálii, na římském učilišti zvaném Collegium Germanicum, tedy Německá kolej, kde se vzdělávala zejména elita katolické církve. Tam získal vědomosti v oblasti teologie a filozofie a roku 1574 získal doktorát církevního práva. Díky svému pobytu v Itálii získal mnoho dalších mezinárodních kontaktů a také velký evropský rozhled. Mezi těmito kontakty byli například varmijský biskup a papežský legát Zachariáš Delfino, státní sekretář Tolomeo Galli, a dokonce i papež Řehoř XIII. Viděli Pavlovského jako někoho, kdo by jim dopomohl k upevnění moci katolické církve. On tuto roli přijímal a se svými kontakty u papežského dvora podporoval zpravodajsky a diplomaticky olomouckého biskupa Jana Grodeckého. Roku 1576, při diplomatické cestě do Olomouce za novým biskupem Janem Mezonem, se stal papežským protonotářem. Pavlovský sledoval situaci na olomoucké kapitule a její rychlé změny biskupů a byl si plně vědom, že by bylo zapotřebí dostat na místo olomouckého biskupa jedince s autoritou, pevným politickým zázemím a vysokou sociální inteligencí.

²⁴ JAKUBEC, Ondřej – ELBELOVÁ, Gabriela: Stanislav Pavlovský z Pavlovic. Biskup a mecenáš umírajícího věku. Olomouc 2009, str. 17.

Dokázal v době rozkolu vystupovat jako prostředník i mluvčí kapituly a fungoval jako diplomat ve vztahu k papeži a panovníkovi, stále měl však své odpůrce. Během šestnáctiměsíční sedisvakance po smrti Jana Mezona zvládl obratně vyjednávat ve volbách nového biskupa. Měl podporu od mnoha spojenců, jedněmi z nich byl i pražský biskup Antonín Brus z Mohelnice nebo nejvyšší kancléř Českého království Vratislav z Pernštejna.

Od 2. června 1579 bylo rozhodnuto o jeho pozici jakožto olomouckého biskupa na následující dvě desetiletí. Tato volba byla potvrzena císařem Rudolfem II., a dokonce i papežem Řehořem XIII., a tak byl roku 1580 nový biskup vysvěcen vídeňským biskupem Janem Kasparem Neuböckem.

Stanislav Pavlovský měl odpovědnost za moravský katolicismus v době, kdy většina obyvatelstva českých zemí vyznávala již nekatolické konfese. Zároveň katolická církev v Evropě už bojovala zpět o svou obnovu. Svou pozici a snahu o rekatolizaci si Pavlovský udržel jak udělováním trestů formou věznění neukázněných kněží nebo prosazováním církevní cenzury, tak i dosazováním pravověrných katolických kněží. Nestranil se otevřených konfliktů s evangelickou šlechtou a měšťany a usiloval o nápravu moravských farností. Vyhnal protestantské kazatele a navrátil katolické církvi kostely do té doby sloužící evangelíkům. Prosazoval i obnovu církevní disciplíny v ženských a mužských kláštorech.

K rekatolizaci využil i rituály křtu, sňatku nebo i smrti příslušníků panského nebo rytířského stavu. Během nich mohl prosazovat respekt ke katolické církvi a připomenout jejím stoupencům jejich odlišnost a nadřazenost vůči jiným konfesím. Stavěly se nové kostely nebo probíhala i rituální „očista“ těch, jež dočasně používali evangelíci.²⁵

Role Stanislava Pavlovského jakožto mecenáše začala jeho snahou mít na různých místech v zahraničí nadějně mladé šlechtice, kteří se na daných místech vzdělávali a také mu poskytovali zpravodajství. Jeho chráněnci byli v cizině nejen kvůli vzdělání a církevně politickým posláním, ale dováželi svému podporovateli luxusní zboží a umělecké produkty pro jeho kulturní potřeby. Sbíral s jejich pomocí obrazy, sklo, textilie, šperky i knihy. Mnohé spisy, které takto získal, nechal i přeložit do češtiny. Moravské kulturní centrum tak získalo přístup ke světovým literárním, hudebním i výtvarným podnětům.

²⁵ JAKUBEC, Ondřej – ELBELOVÁ, Gabriela: Stanislav Pavlovský z Pavlovic. Biskup a mecenáš umírajícího věku. Olomouc 2009, str. 19.

Pavlovský si vytvořil na svém dvoře silné zázemí pro různé druhy zpravodajství. Do Olomouce i Kroměříže tak chodily pravidelné týdenní noviny skrze poštovní spojení. Stejně tak dostával neformální zprávy od dvořanů, agentů, jezuitských řeholníků nebo cestujících šlechticů. Pavlovský často tyto zprávy vybíral, někdy jim napsal své písemné ohodnocení. Stal se tak jedním z největších epistolografů předbělohorské doby.²⁶

Jakubec ve své studii o Pavlovském upozorňuje, že ačkoliv je Pavlovský i v dobových textech označován jako mecenáš, tak jeho role se dá chápat spíše ve smyslu patrona. Jak už bylo zmíněno výše, nepodporoval výslovně jen umění, ale staral se o vzdělání svých chráněnců.²⁷

Byl silně propojen s moravským územím, dokonale znal zdejší právní, národnostní a kulturní poměry. Cítil se být moravským vlastencem. Tuto skutečnost dokazovalo i jeho dosazení Moravanů a Čechů do církevních úřadů, kde do té doby byli cizinci, kteří ani neovládali český jazyk.

Jeho vliv jak v politice, tak v náboženství byl natolik silný, že postupem času začal být ztotožňován se svatým Stanislavem. To se mu stalo nástrojem jeho vlastní propagandy a upevnilo jeho postavení jakožto předního zastávce katolicismu na Moravě. I to mělo vliv na jeho roli mecenáše. Dokladem Pavlovského obluby je například fresková výzdoba kaple sv. Stanislava u katedrály sv. Václava v Olomouci z let 1585–1591 nebo dílo *Zrcadlo slavného Markrabství moravského* z roku 1593 Bartoloměje Paprockého.

Za svou dobu působení v olomoucké kapitule dokázal vyřešit mnohé její problémy. Ukončil rozkol znepřátelených stran uvnitř kapituly a překonal i chaos sedmdesátých let 16. století. Upevnil manskou soustavu, prosadil katolickou správu a omezil rozsah reformace v královských městech i na některých šlechtických panstvích. Byl posledním českým biskupem na stolici v Olomouci.

Pavlovský zemřel 2. června 1598 a právě v roce jeho úmrtí dospěla tvorba humanistů na Moravě ke svému vrcholu četnými sbírkami věnovanými právě jemu.

²⁶ Tamtéž, str. 30.

²⁷ JAKUBEC, Ondřej – ELBELOVÁ, Gabriela: Stanislav Pavlovský z Pavlovic. Biskup a mecenáš umírajícího věku. Olomouc 2009, str. 55.

5. Olomoucká básnická škola

Pokud hovoříme o básnické škole v Olomouci, jedná se konkrétně o okruh olomoucké univerzity, ke kterému se připojili i básníci pod vedením olomouckých biskupů, a to konkrétně Stanislava Pavlovského a Františka z Dietrichsteinu.

Velká část tvorby těchto dvou propojených okruhů zažívala rozkvět okolo doby smrti Stanislava Pavlovského v roce 1598. Nejvíce spisů se ale zachovalo zejména z roku 1597.

Biskup Stanislav Pavlovský měl na tvorbu pozdně humanistických autorů veliký vliv, alespoň to nám dokazují četná věnování básní a sbírek právě jemu, ale také soudobé zprávy, stejně tak jeho vlastní literární činnost, která nám předkládá jeho vztah k literatuře, ať už v roli mecenáše, nebo jako autora.

Na druhou stranu bylo zjištěno, že později za vlády Dietrichsteina tvorba humanistů v městském okruhu spíše upadala, ačkoliv se zpočátku snažili svou činnost udržovat na stejné úrovni jako předtím, a dokonce se pokoušeli o dramatickou tvorbu.

K přelomu 16. a 17. století byla již městská tvorba na Moravě spíše výjimečná. Nicméně tvorba v okolí univerzity pokračovala i nadále. Co oběma okruhům zůstalo společné je fakt, že v jejich rámci byl i nadále relativně malý podíl Moravanů na literární tvorbě. To se zdá být opakujícím se problémem.

Na univerzitě se pohybovali čeští rodáci, ale také Francouzi, Němci, Italové či Poláci a další. Některé skladby se považují za moravika pouze místem, kde byly vytištěny.

Nejvíce spojuje svou literární tvorbu s biskupem Stanislavem Pavlovským právě Jan Cautus, kterého Martínek označuje jako významnější zjev soudobého moravského humanismu²⁸.

Martínek se ve své studii vyjadřuje celkově k básnické tvorbě studentů jezuitské akademie negativně a je k ní velice kritický. Zejména této tvorbě převážně studentů vytýká, že se jedná o tvorbu bezobsažnou, samoučelnou a zaměřenou pouze k dokonalosti formy. Kromě toho vnímá jako negativní rys hravost autorů s básnickým jazykem a zároveň jeho strojenost.²⁹ Dost často podle něj dávají tvůrci svým básním formu, která působí až elitářsky, neboť se zdá být přístupná jen

²⁸ MARTÍNEK, Jan: Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích. Praha: Academia, 2014, str. 70.

²⁹ Tamtéž, str. 69.

úzkému kruhu zasvěcených. Pro širší publikum tedy rozhodně nebyla určena. Vaculínová s názorem Martínka ve své studii o tvorbě na jezuitské akademii souhlasí. Dále však uvádí, že v polském badatelském prostředí je tato tvorba přijímána kladně a vnímána jako pozoruhodný zdroj informací.³⁰

Při pohledu na tvorbu na olomoucké univerzitě můžeme sledovat i prvky, které měla společné s tvorbou na jiných vysokých školách. Jedná se o psaní gratulací promovaným jedincům. Také najdeme z větší části příležitostné básně univerzitním hodnostářům, mecenášům, zahraničním příznivcům studentů nebo dokonce šlechtě.

³⁰ VACULÍNOVÁ, Marta. Literární tvorba na jezuitské akademii v Olomouci v letech 1597-1598 a její odraz v tiskařské produkci. *Bibliotheca Antiqua 2021: sborník z 29. konference 3.-4.listopadu 2021, Olomouc*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci; Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2021, str. 82.

6. Sodalitas Maierhofiana

V předbělohorské době byly společnosti, v nichž se sdružovali humanisté, naprosto běžné. Nacházely se v celé humanistické Evropě, a tak je zcela pochopitelné, že jedna taková společnost byla i v samotné Olomouci, tedy ve městě, které se dalo považovat za město rozkvětu humanismu.

Sodalitas Maierhofiana, takto nazývaná v české literatuře, zatímco v zahraničních textech ji najdeme označenou jako Marcomannica, byla založena Konrádem Celtisem v roce 1502. Společně s ním jsou za zakladatele považováni Řehoř Nitsch a Martin Horčíčka-Sinapius a členem byl také biskup Stanislav I. Thurzo i s jeho okruhem, tedy s Augustinem Olomouckým, Janem Dubraviem a Bohuslavem Hasištejnským z Lobkovic. Dalšími členy byli kněží, zejména kanovníci a mistři katedrální školy.³¹ Název Marcomannica, který se používá v zahraničí, má spojitost s tehdejšími přesvědčeními o spojitosti Moravanů a Markomanů, germánského kmene. V dané době se němečtí humanisté snažili totiž najít veškeré možné spojitosti jejich země s antickým světem. Tato společnost byla sdružená kolem místního biskupství, kapituly, městské kanceláře i školy.

Humanistické *sodalitates* ovšem nelze chápat jako učené či básnické společnosti v dnešním slova smyslu. Mnohem častěji fungovaly tyto sodality pouze písemně, než aby se pravidelně scházely. Pokud se setkávaly, tak ve spojení s daným místem, popřípadě osobou.

Samozřejmě vyvstává otázka, jaký byl jejich skutečný smysl.

Najdeme řadu textů, ve kterých jsou členové těchto společností vychvalováni humanisty českými a evropskými. Můžeme ale vidět velký nepoměr mezi těmito oceněními a skutečně doloženou literární tvorbou.³²

V začátcích humanismu šlo zejména o to, aby se členové naučili používat stylistiku latinského jazyka s velmi vytříbeným vkusem a přesností. Jednalo se o udržení jisté prestiže tohoto jazyka. Nicméně ne vždy se členům společnosti dařilo psát básnické texty, a pokud ano, tak jich mnoho dochováno nemáme. Jejich práce

³¹ NEŠPOR, Václav. *Dějiny města Olomouce*. Autor úvodu Vladimír SPÁČIL. V Olomouci: Votobia: 1998, str. 101.

³² HLOBIL, Ivo, Eduard PETRŮ a Prokop PAUL. *Humanismus a raná renesance na Moravě*. Praha: Academia, 1992, str. 31.

byla z větší části kolektivním úsilím celé učené společnosti, snad i proto má nejproduktivnější povahu právě korespondence mezi jednotlivými členy. Samozřejmě se nejednalo pouze o soukromou korespondenci, ale přímo tištěnou veřejně. Jiná díla měla povahu společných diskusí a sympozií.

Příkladem se uvádí korespondence olomouckého biskupa Tasa z Boskovic, u něhož tento formát tvoří největší část jeho dochovaného díla. Dopisoval si s předními evropskými humanisty, jako byl Jan Pannoni nebo Jan Vítěz, ale i s těmi českými. Korespondenci najdeme i u dalšího olomouckého biskupa Stanislava Thurza, kterou adresoval jednomu z nejvýznamnějších evropských humanistů Erasmu Rotterdamskému.³³

Podle Eduarda Petru, jenž se věnoval tvorbě olomoucké Societas Maierhofiana, se dá usoudit, že značná chvála humanistických učenců či církevních hodnostářů byla spíše nadnesená a byla k nim směřována spíše jako k podporovatelům, mecenášům a ctitelům renesančního způsobu života.³⁴ Díky hojné korespondenci vedené s evropskými humanisty pronikla Societas Maierhofiana do povědomí evropských učenců a tvůrců a stala se tak proslulou společností.

Členové sodalitas byli navíc častěji majiteli humanistických knihoven. Často si knihy buď kupovali, nebo si půjčovali knihy mezi sebou, shromažďovali díla s nejrůznější tematikou, ale sami moc netvořili. Můžeme tak usoudit, že sodality fungovaly zejména jako finanční podpora.

Aktivitou členů této poněkud elitní skupiny tedy bylo vzdělávání se, zájem o literaturu, sběratelské úsilí a mecenášství, za které si často vysloužili básně a různé pochvalné ohlasy, které se nám zachovaly.

Hlobil a Petru navíc poznamenávají, že nebýt zázemí Societas Maierhofiana, tak by v olomouckém prostředí nevzniklo dílo tak významné jako soubor spisů Jana Dubravia. Právě jeho propojení snah humanismu zde se snahami zahraničními by se dalo považovat za vrchol latinského humanismu na Moravě.

³³ HLOBIL, Ivo, Eduard PETRŮ a Prokop PAUL. *Humanismus a raná renesance na Moravě*. Praha: Academia, 1992, str. 32.

³⁴ Tamtéž, str. 32.

7. Jan Cautus

O Janu Cautovi jako takovém toho mnoho nevíme. Původem pocházel z Vyškova, zřejmě z biskupského panství, které mu poskytlo dobré vzdělání. Na půdě jezuitské akademie se pohyboval odhadem od října 1592 až do roku 1597. V roce 1598 sloužil jako kaplan biskupa Stanislava Pavlovského. Odhaduje se, že zemřel někdy na počátku 17. století.

Najdeme tři básnické sbírky s jeho jménem a dle badatelů se objevuje ještě jedna sbírka, která by svou povahou mohla být jeho dílem. Těmto textům se budeme následně věnovat. Uvedeme jejich charakteristiku a některé básně přeložíme.

8. Charakteristika vybraných textů

Již v *Rukověti humanistického básnictví* najdeme krátké charakteristiky textů, o nichž chceme pojednat. Sbírky, s nimiž pracujeme, uvádíme postupně dle roku, kdy vyšly. První sbírkou je *Novem heroides nymphae*. Jedná se o sbírku, která byla věnována jako gratulace k dosažení akademického gradu. Druhou sbírkou je *Orpheus sive Dryades*, která oslavuje 18. výročí zvolení Stanislava Pavlovského biskupem, oslavuje jej jako duchovního správce Moravy i mecenáše umění. Třetí sbírkou je *Strenae natalitiae sacropoeticae*, tedy novoroční přání pro Pavlovského. Čtvrtá sbírka, o které se pouze spekuluje, že by dle způsobu psaní mohla být Cautova, je *Bethlemides Christo infantulo ob felix novi* z roku 1597. Do práce ji tedy zahrnujeme také, ačkoliv není možné bez dalšího výzkumu potvrdit, že by skutečně šlo o text Jana Cauta.

Marta Vaculínová v jedné ze svých studií se soustředí na otázku, jak je možné, že se v období sklonku humanismu v Olomouci tolik rozšířila tištěná latinská poezie. Domnívá se, že zásadním vlivem zde byl polský profesor poetiky Johann Clingerius. Jeho působení na akademické půdě spadá právě do doby, kdy své texty vydává Jan Cautus, tedy v letech 1597–1598. Jeho jméno však na žádných tiscích z dané doby nenajdeme, ačkoliv i z dochované Clingeriovy korespondence s polským vydavatelem Lubomierským plyne, že byl spoluautorem nebo přímo autorem mnoha básnických skladeb. Vaculínová však poznamenává, že není snadné jeho podíl na dílech odhadnout.³⁵

Při zkoumání námi vybraných sbírek je zajímavé propojení prvků antické kultury s prvky katolické víry. Prolínají se zde postavy z řecké mytologie, jako byli Pallas Athéna nebo Apollo, pěvec Orfeus, a na druhou stranu se v textech setkáváme s kázáními ze Starého zákona a s tematikou narození Ježíše Krista. Tento způsob práce s antickými motivy nebyl v latinské humanistické poezii ničím neobvyklým a setkáme se s ním také později v barokní lyrice.

Každá sbírka navíc plně odpovídá tomu, co o humanistických textech víme. Každá z nich nese zdobné písmo, lehce čitelné, a každá zvlášť nese své vlastní zdobné ohraničení textu. Místy jsou básně doplněné o další grafickou výzdobu. Příkladem je doplnění textu první básně u sbírky *Novem heroides nymphae*.

³⁵ VACULÍNŮVÁ, Marta. Literární tvorba na jezuitské akademii v Olomouci v letech 1597-1598 a její odraz v tiskařské produkci. *Bibliotheca Antiqua 2021: sborník z 29. konference 3.-4.listopadu 2021, Olomouc*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci; Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2021, str. 83.

Právě na grafickou úpravu textů upozorňuje i Vaculínová, když se snaží upozornit na vliv Johanna Clingeria, či snad i na jeho autorství: „Pozoruhodná je rovněž výzdoba tisků. Z Lubomierského korespondence víme, že se Clingerius věnoval grafice a nástroje pro zhotovení mědirytu posílal i svým polským studentům.“³⁶ Ovšem grafická úprava a dokonalost byly přeci jen požadavky všech humanistických autorů, a tak nelze dokázat, že jsou texty svou povahou Clingeriovy.

8.1 *Novem heroides nymphae*

První sbírkou Jana Cauta, kterou bychom se chtěli v této práci zabývat, je *Novem heroides nymphae* z roku 1597. Najdeme ji uloženou ve Vědecké knihovně v Olomouci.

Tato sbírka byla autorem věnována Jiřímu Mělickému jakožto přání k dosaženému akademickému gradu, což byl jeden z nejčastějších žánrů příležitostné poezie vzniklé v univerzitním prostředí. Z *Rukověti humanistického písemnictví* se dozvíme, že jednotlivá blahopřání jsou psána v rozmanitých rozměrech. Autor v této sbírce užívá mnoha přesmyček, hádanek a básnických hříček. Celé dílo má celkem šestnáct stran.

Blahopřání Jiřímu Mělickému obsahuje popis devíti moravských řek. Každé z nich autor přisuzuje nějaké vlastnosti a píše o nich jako nymfách, tedy vodních vílách. Konkrétně jmenuje řeky Moravu, Svitavu, Hanou, Bečvu, Ostravu a Odru. Všem těmto řekám, nymfám, věnuje oddíl zvlášť.

V ozdobném rámu úvodní strany sbírky najdeme informace o tom, komu je věnována a za jakým účelem. Obsahuje jméno autora i jméno tiskaře, u něhož vyšla, a také rok vydání.

Na následující straně můžeme vidět vyobrazení moravské orlice se slovy: „Necht' jsou ostatní země gryfy a divokými lvy, Marcomannia (tedy Morava) si ponechá královské orlice“.

Poté je na dalších čtyřech stranách k dispozici stručný básnický popis toho, o čem se ve sbírce píše konkrétně. Již zde se najdou odkazy k antickému světu. Cautus

³⁶ VACULÍNOVÁ, Marta. Literární tvorba na jezuitské akademii v Olomouci v letech 1597-1598 a její odraz v tiskařské produkci. *Bibliotheca Antiqua 2021: sborník z 29. konference 3.-4.listopadu 2021, Olomouc*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci; Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2021, str. 84.

zde povolává devět toků Moravy, aby oslavily a přijaly právě vyučeného Jiřího Mělického.

První přání začíná řekou Moravou. Již zde se projevuje hravý charakter autorova stylu. Spatříme v ní totiž pět řádků nespojených slabik napsaných v hexametu, tedy ve verši typickém pro antickou literaturu jako je např. *Odyssea*.

V druhém přání přirovnává Jiřího Mělického k úspěšným a slavným filozofům, jako byl řecký Zoilus, který byl rovněž gramatikem. Zmiňuje i thráckého hráče na cytharu, tedy přeneseně Orfeu, jenž se později objevuje ve sbírce věnované Stanislavu Pavlovskému. V tomto přání navíc zmiňuje rozmanité květiny, jako jsou fialky, narcisy, lilie nebo růže. Ty podle autora vynikají nad ostatní. Hraje si zde s grafickou podobou textu, záměrně jsou kapitálkami psaná písmena na začátcích a také na koncích veršů, aby dávala dohromady slova např. laurus, oliva, citrus.

Zde uvádíme ukázkou transkripce textu:

LAUdet lyra GEORGIUM Phanes claRUS
OLympica pariter accinat melos dIUa
CITharista ludat Thracius mihi chaRUS
Victorem honoratum efferat Maro vaTES
PYRamidas extruat suas Labor magnUS
ULterius etenim scandit ille honor sumMUS
Ac diligentia asperum haud timet MOMUM
NAResque Zoilus licet crepet sCISSUS
VOILentque docta corda morbida linguAE
LILIola carula decorent tuum stemmA
CALcarque honori Sophia det novo docTA
ROSTra atque te Mielliczium approbent RomAE.

Tato slova se objevují znovu hned o pár veršů dále postupně za sebou a autor před ně dal nadpis *lectio distichi*, tedy čtení dvojverší.

Třetí přání, jemuž velí nymfa Haná, obsahuje slovní hříčky se slovem *gryphus*.

Zde uvedeme přepis textu:

„Griphum ne vis? Gryphum ne amas?
Per iota seu per ypsilon?

Obscurus at Griphus meus,
Sed clarus est Gryphus tuus,
Quem continent insignia
Tua, o Geogri candide
Griphum mihi eruas meum,
Gryphum te habere dixero.“

Následně uvedeme překlad tohoto úryvku, v němž se pokoušíme zachovat princip hříčky, která v originále vzniká pouhou záměnou měkkého a tvrdého y, které mění význam slova. Gryf je ve svém primárním významu bájně zvíře, jehož mytologický význam sahá až do předantických dob. Asi od 14. století byl v Evropě rovněž používán jako zvíře heraldické, které se stalo součástí šlechtických erbů a rodových znaků. Grif s měkkým i je pak hádanka, hříčka, vtip.

Nechceš grifa (vtip, hádanku)? Nemáš gryfa rád?

Iota anebo ypsilon?

Můj grif je skrytý,

avšak tvůj gryf je zářivý,

kterého tvoje znaky obsahují.

Ó radostný Jiří,

vyrvi mi mého grifa (rozlušti hádanku?),

povím, že máš grif.

U dalších básní najdeme spoustu jiných hrátek s jazykem a přesmyček. Velice často se objevují i další odkazy na antiku, případně na mytologii, jako se ostatně projevovalo výše s motivem gryphů.

Každá báseň je psaná jiným způsobem a také si můžeme povšimnout změn typologických a typografických. Objevují se akrostichy, různé hádanky, mění se velikost a místy i styl písma. Kromě ozdobného rámečku najdeme i rozličné viněty, které často svými obrazy odpovídají psanému textu.

Martínek tuto sbírku vyzdvihoval jakožto text, který se věnuje hojně moravské oblasti, oslavuje moravskou topografii. Avšak kvůli Cautově nadměrné jazykové hravosti a také přehnané, až manýristické vytríbenosti jeho latiny nakonec hodnotí dílo spíše negativně. Manýristická poetika totiž soustředí svou pozornost právě

k formě, libuje si v rafinovaných hříčkách, zatímco obsah často zůstává poměrně konvenční nebo plytký.

8.2 Orpheus sive Dryades

Druhou sbírkou je *Orpheus sive Dryades*, v překladu Orfeus nebo dryády. V této sbírce zprvu autora provádí Orfeus nádhernými zahradami, jejichž floru si podmanil svou hudbou. Stromy v ní přistupují blíže k Pavlovskému, mecenáši básníků, a snáší mu různé dary. Najdeme v ní rozsáhlý výčet domácích i cizokrajných dřevin.

Jedná se o sbírku, která oslavuje 18. výročí zvolení Stanislava Pavlovského biskupem. Vyšla roku 1597. Celkem má šestnáct stran a její digitalizovaná podoba je volně dostupná na internetu.

Na její strukturu a způsobu psaní je znát Cautova úcta vůči biskupovi Pavlovskému. Text je psán plynule a s větší vážností než předchozí blahopřání pro Mělického. Zajímavým prvkem v básni jsou přírodní motivy, kterým se Cautus detailně věnuje.

Báseň začíná úvodem, v němž Cautus zdraví Stanislava Pavlovského. Označuje jej slovy *illustrissime princeps*, tedy jako nejvýznačnějšího a vynikajícího. Následně mu sděluje, že celá báseň bude o Orfeovi a jeho dryádách, kteří mu zahrají a zazpívají na počest. Již od začátku Cautus velice vychvaluje a oslavuje Pavlovského, píše o jeho ctnostech. Dryády a Orfeus si přejí Pavlovského oslavovat každý rok.

Další část básně je psána z pohledu Pavlovského. Orfeus, jenž se zprvu autorovi zjevil ve snu, hraje na lyru a okouzluje vše kolem nich. Vede Pavlovského přes různá pole a louky až do zahrad. Po cestě potkávají rozličné stromy, které ztělesňují dryády, a každý z těchto stromů Pavlovskému nabízí dary ve formě plodů a pochutin. Každý strom zastupuje svůj druh. Prvním stromem je vavřík, pro antiku důležitý symbol vítězství a také básnického umění. V době humanismu byly – v rámci latinské stylizace – zvykem mezi latinskými humanisty tzv. básnické laureace, tedy korunování vavříkem, což byl akt, jenž symbolicky stvrzoval přijetí autora mezi korunované, a tedy oceňované básníky. Autor tak získal titul *poeta laureatus*.

Čím dále Orfeus s Pavlovským jdou, tím více se k nim blíží dryády a oddaně je následují. Těmto dryádám je dána příležitost mluvit lidskou řečí.

Následující ukázka je ze sbírky na straně č. 5, kdy vede Orfeus Pavlovského přes pláň a pole za doprovodu hry na loutnu a již zde začíná popis rozličných stromů. Výčty sestávající z mnoha položek byly dalším typickým rysem, který ozvlášťoval latinskou humanistickou poezii, a v mnoha případech se z něj stala manýra. Velmi často byly vyjmenovávány právě rostliny či keře, dále zvířata a rovněž např. pokrmy, zejména tehdy, pokud chtěl autor vypočítat, co všechno bylo předloženo na opulentní hostině. Příklady užití této figury dokládá E. R. Curtius také ve středověké literatuře. V některých případech sloužily tyto výčty pouze k amplifikaci textu, v Cautově případě jsou však součástí samotné struktury básnické skladby.

„Castanae cum Juniperis se mutuo nectunt,
Fortiter arboribus mollis quoque Muscus adhasit,
Et robusta Larix igne impenetrabile lignum,
Nigrum illic Hebenum quod profert India vidi,
(Qualibet arbor enim sylvis crescebat in illis,
Ad quas me duxit cithara clarissimus Orpheus,
Quales non unquam toto lustraveram in orbe,
Nam fortunatas sylvas Baianave tempe
Excessere suo splendore, virore, decore,
ut me gauderem Paradysi in sede locatum)“

Zde uvádíme vlastní překlad tohoto úryvku:

Kaštan s jalovcem jsou navzájem propojené,
měkký mech se též pevně drží stromů,
a silné dřevo modřínu, kterým plamen nepronikne,
lze vidět černý eben, který byl přinesen z Indie,
(Neboť v ní vyrostl každý strom lesa,
ke kterému mě vedla Orfeova proslulá lyra,
k takovým, jaké jsem na celém světě dříve nespatriil,
pak šťastné lesy baiského³⁷ údolí
jež překonaly svým leskem, svou zeleností a krásou,

³⁷ Baiae, v češtině Bájí, bylo přístavní město v Neapolském zálivu. Jednalo se o oblast proslulou tím, že v ní bohatí občané Říma stavěli své vily jako odpočinkové resorty. Věřilo se, že je Baia nadřazená městům Capri nebo Pompejím.

abych se mohl radovat v sídle ráje)

Jejich cesta vede dál, údolím plným zeleně, kolem potoka. Během celého jejich putování se setkávají s dalšími stromy a různými květinami. A postupem času začínají Dryády předávat Pavlovskému své dary. Pavlovský s Orfeem dojdou k zahradě.

Uvádíme další ukázkou z textu, v níž se objevují další rozmanité stromy, tentokrát ovocné či ty, které plodí ořechy:

Foetus et coetus: veniunt aurantia poma,
Accedunt etiam propere bona Punica mala,
Pomus et Assyria veniens regione ferebat
Rugosos fructus, ex Armeniaque videbam
Insignes foetus maiores atque minores.
Dulciaque Hesperia currunt in prandia ficus,
Accedunt cum limoniis cotonea mala
prunus Idumaeo iactat sua pruna Damasco,
Cereae pruna cadunt dum cursitat illius arbor,
Ecce etiam sequitur nostros nux Indica gressus,
Cuius ad aspectum primum sum territus eis,
Namque nuges fuerant viloso cortice tecta.

V našem překladu:

Plody a shromáždění: vchází oranžová jablka,
přicházejí dobrá a hned odchází špatná z Kartága,
jablka z asyrského regionu jsou přinášena,
viděl jsem vrásčité ovoce z Arménie,
vynikající plody, velké i malé.
A na oběd přibíhají sladké figy ze západní země,
srázejí se s citróny a kdoulemi
švestky z Idumaa se chlubí se švestkami z Damašku,
měkké švestky padají, zatímco jejich strom běží,
Hle, indický ořech také následuje naše kroky,
na první pohled jsem se jej bál,

neboť jeho ořechy byly pokryty chlupatou slupkou.

Kromě plodů z různých zemí a stromů vidí Pavlovský v celém prostoru i mnoho rozličných květín.

Proto uvádíme další ukázkou z textu:

„In vastum campum ex dicto pervenimus horto,
Campus erat violis atque omni flore repletus,
Nam natura illuc omnes quos pinxerat orbis
Contulit ornatus, ne quis decor ullus abesset,
Tendimus in medium, DRYADES nos undique cingunt,
Ordine disposito pulchro nos atque coronant,
Colle super celso stamus, quo cuncta videre
Possemus, Platanus nos mox genialis inumbrat
Florentes quasdam, quasdam sua dona ferentes
Conspicimus Dryadas (recreat variatio mentem)
Et genere ex omni ad citharam iam venerat arbor,
En video a longe sua gaudia laeta moratam
Morum, qua induerat se primum veste virenti,
Ne sine veste sua festiva ad festa veniret.“

V našem překladu:

Ze zmíněné zahrady přicházíme na širokou pláň,
Pole bylo plné fialek a mnoha dalších květín,
neboť příroda je všechny nakreslila pro svět,
přinesla ozdoby, aby nescházela ani jediná krása,
táhne nás to doprostřed, ze všech stran jsme obklopeni Dryádami,
krásně spořádaně nás korunují,
Stojíme na vysokém pahorku, z něhož bychom mohli vidět vše,
nato nás platan zvesela zastíní,
některé květiny, některé nesou své vlastní dary
pozorujeme Dryády (různě osvěží mysl)
A k lyře přišel ze všech jeden strom,

a vidím z dálky, ke své radosti,
váhající moruši, jež se oblékla poprvé do zeleného oděvu,
aby snad nepřišla k hostině bez slavnostního šatu.

Celá sbírka budí poněkud slavnostní a přes veškerou hravost důstojný dojem. Zvolená symbolika květín a stromů čtenáře nepochybně musela zaujmout. Již jsme však konstatovali, že podobný typ výčtů a hromadění nebyl výjimečný. Také popis krásné jarní přírody, která nabývá charakteru toposu zvaného *locus amoenus*, nalezneme již v antické literatuře, odkud ji převzal středověk a s velkou oblibou ji pěstovala také literatura humanistická. V ní se můžeme setkat např. s dialogy, které se odehrávají uprostřed jarní přírody, která je podrobně popsána apod. Pavlovskému je v celém textu opakovaně vyjadřována úcta. Cautus takto oslavil svého patrona a vyjádřil mu svůj vděk. Ke konci celé sbírky mu děkuje za to, že jej přijal jako svého chráněnce.

Při porovnání s jinými sbírkami a dalšími texty by se tato konkrétní sbírka dala považovat za to nejlepší, co bylo z Cautovy tvorby publikováno.

8.3 *Strenae natalitiae sacropoeticae*

Třetí sbírkou, která pochází z roku 1958, je *Strenae natalitiae sacropoeticae*, tedy sbírka novoročních přání věnovaných Stanislavu Pavlovskému. Z *Rukověti humanistického básnictví* víme, že toto dílo obsahuje celkem deset básnických hříček v různých rozměrech. Celkem má sbírka patnáct stran a její digitální podoba je dostupná ve Vědecké knihovně v Olomouci.

Sbírka obsahuje mnoho náboženských motivů, ale i zde se objevuje několik prvků z antického světa. Každá báseň je doplněna vybranými úryvky z kázání středověkého teologa, cisterciáka Bernarda z Clairvaux (*Claraevallensis*), tedy kázání, která jsou určená pro dobu adventní a vánoční. Autor pokaždé uvádí, ze kterého konkrétního kázání dané úryvky pochází. Graficky se opět setkáváme s ozdobnými rámy a občasnými ilustracemi.

První báseň začíná kázáním o narození Ježíše Krista. Pod tímto odkazem se nachází obrázek Panny Marie s Josefem a Ježíšem se zvířaty ve chlévě. Na

následující straně je obsažen výčet toho, k čemu každá z deseti básnických hříček odkazuje.

První báseň opět podle vzoru humanistů oslavuje Pavlovského. Cautus v ní zmiňuje, že je pro něj Pavlovský patronem, a vzdává mu čest. Také svému patronovi přeje, aby se mu ve všem v novém roce dařilo.

Druhá báseň obsahuje text, jenž na čtenáře působí jako výčet dobrých věcí, které autor Pavlovskému přeje. V tomto případě je před textem básně poznamenáno, že se jedná o epiteton, tedy básnický přívlastek, ovšem v tomto případě je zde těchto přívlastků skutečně velmi mnoho. Opět je zřejmé, že to můžeme chápat jako projev manýristické poetiky, která je pro Cauta typická.

Zde uvádíme ukázkou z textu:

„Annum coelestem, faustum, meliusculum, amoenum,
Illustrem, suavem, melleum eumque novum,
Augustum, lautum, celebrem, tolerabilem, amandum,
Entheum, abundantem, plausibilem atque bonum,
Hyblaum, auriferum, gemmatum, candidum, honorum,
Pacificum, insignem, frugilegum, stabilem,
Bellulum, ad optivum, felicem, commodum, amicum,
Heroum, roseum, largificum, vegetum,
Innocuum, viridem, pinguem, longum atque decorum,
Floriferum, pulcrum, lacteolum, facilem,
Aeternum, clarum, fortunatum atque beatum
Aethereum, placidum Nestorem atque sacrum.“

V překladu tedy Cautus Pavlovskému přeje:

Nebeský, zdárný, lepší, příjemný,
zářivý, sladký, medový,
velebný, chvályhodný, proslulý, snesitelný, milující,
s božím vnuknutím, hojný, chvályhodný a dobrý,
hyblejský³⁸, zlatonosný, třpytivý, zářivý, ctihodný,
mírumilovný, distingovaný, poctivý, pevný,
kouzelný a vybraný, šťastný, pohodlný, přátelský,

³⁸ Podle města Hybla na Sicílii, které bylo proslulé včelařstvím, tj. medově sladký.

hrdinný, plný růží, velkorysý, živý,
nezávadný, zelený, úrodný, dlouhý a nádherný,
květonosný, krásný, plný mléka, snadný,
věčný, jasný, požehnaný a půvabný
éterický, poklidný, moudrý ³⁹a posvátný nový rok.

Ve čtvrté básni píše autor z pohledu andělů a lidu, kteří jdou do Betléma navštívit právě narozeného Ježíše Krista. V této hříčce se opakuje motiv zlata – objevuje se zlatá noc, zlatý chlév, zlaté seno, malý zlatý chlapec, a nakonec i zlatý věk. Lze to opět považovat za způsob manýristické hyperbolizace.

Šestá báseň je označena jako onomatopoická, tedy zvukomalebná. Uvádíme tedy její přepis:

„Rem dignam risu mihi narravere parentes
Quondam, cum puero mens puerilis erat.
Esse in natali Dominiquoque bruta locuta
Non secus ac asina est forte locuta Balaam.
In Bethles stabulo Gallus trabe sedit in alta
Alarum applausu gaudia lata tulit.
Ac cecinit puer est natus rex Christus Iesus
Bos hoc audivit, moxque petivit, ubi?
Exantro tremula respondid voce Capella
In Bethleem Bethleem, scilicet esse satum
Hoc confirmavit stans ad prasepia Asellus
Germanoque sono multiplicavit IA.“

A následně přikládáme opět náš vlastní překlad:

Mí rodiče mi jednou řekli něco, co si zasluhuje úsměv,
když jsem byl kdysi chlapcem s dětskou myslí.
Bylo řečeno v dne Pánova narození hloupě,
není to nepodobné oslu, o kterém mluvil Balám.
V jeslích v Betlémě seděl na vysokém nosníku kohout
a s tleskáním křídel vyjadřoval radost.

³⁹ Nestor byl pylským králem, jenž byl známý svým stářím a také svou výmluvností. Byl nejmoudřejším rádce
Řeků před Trójou.

A zapěl: Narodil se hoch, Ježíš, král!
Vůl to uslyšel a ihned se vyptával: Kde?
Z jeskyně mu odpověděl chvějící se hlas: V jeslích.
V Betlémě, Betlémě, ovšem je zplozen,
To potvrdil, když stál u kolébky osel
a germánsky zaznělo hlasité IA.

V této básni můžeme opět vidět hravou povahu Cautova psaní. Utahuje si jak z Gallů, tak z Germánů. Slovo gallus totiž označuje kohouta, Gallus však také pojmenovává příslušníky galského kmene. Germány na druhou stranu, jak poznáme dle posledního verše, označuje jako osly.

V sedmé básni se objevuje na začátku další kázání Bernarda Claraevallensia, které zní v překladu následně: „Všechno jídlo duše je suché, pokud není napuštěno tímto olejem; pokud tato sůl není uložena, je bez chuti. Pokud píšeš, není mi to po chuti, pokud v tom nezazní jméno Ježíš. Ježíš je med v ústech, nektar v uších, radost v srdci.“

Text sedmé básně zní v latinském jazyce takto:

Supremus mundi quem suspicit Induperator,
Tellus quem patrem Morava culta colit.
Armavitque pedo quem Ecclesia Diva sacrato,
Nibilitat virtus quem generosa virum.
Illustres titulos cui Dive Rodolphe dedisti
Sanctam Iustitiam qui fovet, urget, amat.
Lauro quem Phoebus, quem Pallas cingit oliva,
Addit ciu sanctum gloria sancta decus.
Vis illumne virum doctissime Lector habere?
Supremus apices carminis aufer, habes.

A následný překlad takto:

Nejvyšší vládce světa, na který shlíží,
země Morava, kterou jako pěstitel uctívá a pečuje o ni.
Vyzbrojil pěšáky, které posvětila Boží církev,
vznešená ctnost, která zdobí muže.
Slavné tituly, které jsi, božský Rudolfe, udělil

Tomu, který podporuje, vtiskává a miluje svatou spravedlnost.
Kterého vavřínem opásá Phoebus a Pallas olivou,
Komu dodává svatá sláva svatou čest.
Přejete si mítí toho nejučenějšího muže jako čtenáře?
Odstraňte nejvyšší hrot básní, a máte jej.

V poslední, tedy desáté básni, kterou ve sbírce najdeme, se básník věnuje vysvětlení toho, co to znamená strena.

Quid strena sit versu explicabo,
munusculum est quodin dictus
festis datur, fit ut calendis
in ianuariis quotannis,
sed unde dicta strena? profer,
quasi trena dixeris, quid inde?
plerumque nam alter tertiusque
vult commodo pari fruisci,
astrenuis Marcellus autem,
derivat ille Nonius, quod
tam strenuis quam a strenuis hac.

Překlad:

Vysvětlím, co to znamená strena,
je to malinký dárek, jak se říká,
dává se o svátcích, stává se to první den v měsíci
v lednu, každý rok,
ale kde se vzala zmíněná strena? Prozrad',
jako bys řekl znamení, co potom?
Neboť zpravidla druhý i třetí
chce využívat stejné laskavosti,
nečiperný Marcellus však,
jak odvozuje Nonius⁴⁰,

⁴⁰ Pravděpodobně narážka na římského gramatika Nonia Marcella (přelom 4. a 5. stol.).

tak moc blahopřeje, až je čilý.

Podle uvedených překladů textu můžeme tedy potvrdit autorovu hravost s jazykem a stejně tak jeho časté užití humoru. Udržuje si zde však jasně patrná jeho pobožnost a také úcta k Moravě a oddanost biskupu Stanislavu Pavlovskému.

8.4 Bethlemides Christo infantulo ob felix novi

Bethlemides Christo infantulo ob felix novi je sbírka, která dle *Rukověti humanistického básnictví* obsahuje celkem dvanáct básní v různých rozměrech. Jedná se o sbírku s rozsahem patnácti stran.

Zajímavým faktem je, že v jejím závěru se autor těchto básní brání před literárními kritiky. Celkem má šestnáct stran a opět je dostupná v digitalizované podobě ve Vědecké knihovně v Olomouci. Tato sbírka pochází z roku 1597 z tiskárny Friedricha Milichthalera. Tento detail je poněkud překvapivý vzhledem k tomu, že všechny předchozí Cautovy sbírky vyšly v tiskárně Jiřího Handla, jenž úzce spolupracoval se Stanislavem Pavlovským. Navíc je tato sbírka ponechána bez uvedení jména autora a s ohledem na to, že ostatní tři sbírky Cautovo jméno nesou, může to být důvodem k pochybnosti o jeho autorství této sbírky.

V tomto díle zve královna nymf všechny betlémské nymfy k jesličkám Ježíše Krista. Vyzývá je, aby zpívaly písně chvály na jeho počest. Všechny básně jsou pojmenované podle autorem vybraných nymf a každá z nich plní svůj úkol.

Opět, podobně jako tomu bylo ve sbírce *Strenae natalitiae sacropoeticae*, se objevují úryvky z Bible, především ze Starého zákona. Konkrétně se jedná o citace knihy Izajáše, dále najdeme úryvek z Knihy moudrosti, z Písně písní nebo Paralipomenon a dalších.

Ze sbírky uvádíme přepis páté básně společně s jejím překladem.

Nympha Nazarenia.
Quae dona Nazarenio
Dabo Nympha Nazarenia.
Quam flosculo puellulo
Flores in eis hortulo
Ortos, in oppido meo
Conceptus est enim DEUS,

Cape ergo Christe flosculos,
Violas tenellas, et rosas,
Hiacinthulum ac Narcissulum,
Et lilium conuallium,
Quam sunt odori ac candidi,
Quam sunt suaves ac rubri,
Dilectus est enim meus
Ribucindus atque candidus,
Praesepe fiat floridum,
Pro durus ille lectulus.

Tato báseň v českém překladu zní následně:

Nympha Nazaretská.
Jaké dary Nazaretskému
dám, nymfa z Nazaretu:
jak kvítku dívence,
květiny v její malé zahrádce
nechám vykvést, v mém městě,
Bůh byl počat,
přijmi tedy, Kriste, květiny,
jemné fialky a růže,
hyacinty a narcisky,
a také konvalinky,
které jsou vonné a bílé,
které jsou sladké a červené,
vždyť on je můj milý,
bílý a červený,
nechť jesličky rozkvetou,
pro to tvrdé lůžko.

Další ukázka z textu:

NYMPHA GALILAEIA.
Huc ades sonore cantor

Delicate Regule
Fistula ad praesepe Christi
Parve parvulo puello,
Te potes cantare, regnat
quando bruma frigida.
Iam silet magistra cantus
Vernerī Lusciniis,
non lyram gyratque alauda,
Picta muta est facta acanthis,
Rostra cuncta congelata
Sunt volucrum, ob frigora.
Tu prae omnibus triumphas
Quae vocantur oscines
Regulum iam te haud vocabo,
Voce sed maiore regem.
Iam tuum ver est canendi,
Eia psalle Regule.
Commode en sedebis huius
In bovilli cornibus,
Longius culis utraque
Huius auribusue aselli,
Nidulum e foeno parabis,
Hic penes puellulum.

Náš překlad:

Konečně přicházíš, zvučný zpěváku,
jemný králíčku,⁴¹
tenký hlásek ke kolébce Krista.
Malý, malinkému hošíkovi
ty můžeš zpívat, když panuje
chladná zima.
Již mlčí učitel zpěvu

⁴¹ Regulus regulus (Králíček obecný), nejmenší evropský druh ptáka. V latině i v češtině jeho jméno může být chápáno též jako „malý král“; s tímto dvojím významem si Cautus v básni pohrává.

Venušina slavíka,
skřivan nerozechvívá lyru,
namalován jako němý a vyrobený z paznehtníku,
tváře všech ptáků jsou
zmrzlé zimou.
Ty vyhráváš nad všemi,
kteří jsou vzývání jako věštní ptáci.
Králíčkem už tě stěží budu nazývat,
ale králem se zvuchým hlasem.
Již je tvé jaro určené ke zpěvu,
hej, zpívej, králíčku,
připrav si posezení a budeš sedět
na rozích býka,
daleko od jeho pozadí
a ušatého osla,
postavíš si hnízdečko ze slámy,
kterou zde má maličký hošík.

Když věnujeme pozornost zde přeloženým ukázkám básní, zjistíme, že jejich podobnost se sbírkami Jana Cauta se zdá být v jejich hravém tónu a snad i v krátkém výčtu rozmanitých květin, tedy v manýristických rysech. Ty však byly společné téměř všem latinským básníkům tvořícím v dané době na Moravě, a proto nemohou být považovány za důkaz Cautova autorství. A jak jsme již uvedli na začátku, tak se zdá poněkud nepravděpodobné, že by nechal svou sbírku vytisknout u jiného tiskaře, než byl Jiří Handl.

Můžeme zde i připomenout tezi Marty Vaculínové o tom, že mnohé neoznačené literární texty mohly pocházet od polského profesora Johanna Clingeria. Nicméně i ona sama dodává, že by bylo pro dokázání jeho autorství nebo i jen spoluautorství potřeba mít k dispozici dobře zpracované prameny, které by bylo nutno prozkoumat.

9. Symbolika a antická motivika v dílech

Jak už bylo zmíněno v předchozích oddílech, humanisté psali svá díla podle antických a středověkých vzorů. Tento způsob psaní se samozřejmě odráží i v tvorbě Jana Cauta. Ačkoliv se prvky mytologie objevují hojně a daly by se považovat za známé, tak jsme uznali za vhodné trochu přiblížit některé z nich. V této části se proto zaměříme na konkrétní symboliku, kterou v básnických sbírkách při jejich četbě i překladu nacházíme. Upozorníme na opakující se motivy či zmínky z antického světa.

Jak už víme, první sbírka z roku 1957 s názvem *Novem heroides nymphae* je skladba, jež se věnuje devíti nymfám znázorňujícím moravské řeky. Tato stvoření jsou původem polobohyně a tvoří tu největší skupinu, která oživovala celou přírodu. Dělí se na Okeánovny, Néreovny, a Najády, tyto tři druhy nymf obývaly zejména moře, oceány a pozemní prameny vody. Nymfy nesly podobu krásných mladých žen, v naší kultuře jsou podobné vílám nebo rusalkám. Často byly tyto bytosti povahou spíše dobrotivé. Mnohé z nich byly dcerami boha Dia.⁴² Dalšími druhy nymf jsou i dryády, které se objevují ve sbírce *Orpheus sive Dryades*. Ty pro změnu žily ve stromech a zasvěcovaly se jim posvátné háje nebo dokonce jednotlivé stromy. Některé báje uvádí, že život dryád závisel na životě stromu, k němuž byly vázány, jindy se objevuje přesvědčení, že tomu tak není. Věřilo se, že radostně tančily a užívaly si života s bohy.⁴³ Nejznámějšími nymfami z mytologie jsou například Thetis, matka hrdiny Achillea, nebo Kalypsó, která zdržovala Odyssea od návratu na Ithaku.⁴⁴

Také v blahopřání Mělickému se setkáváme s tvorem z bájí, a to konkrétně v námi přeložené hříčce o gryfovi. Gryfem, jak jsme již naznačili výše, je rozuměna mytická nestvůra, která byla nejčastěji zpodobněna jako kříženec orla a lva.⁴⁵ Byl spojen s bohem slunce Apollónem a dle Řeků patřil na území na severu, kde byl bájný národ Hyperborejců.⁴⁶ Mělický měl tohoto tvora ve svém erbu.

⁴² HOUTZAGER, Guus. *Encyklopedie řecké mytologie*. Přeložil Hana VÁLKOVÁ. Čestlice: Rebo Productions CZ, 2003, str. 179.

⁴³ *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974, 717 stran, 96 stran obrazových příloh. Členská knihnice. ISBN (Vázáno), str. 419.

⁴⁴ HOUTZAGER, Guus. *Encyklopedie řecké mytologie*. Přeložil Hana VÁLKOVÁ. Čestlice: Rebo Productions CZ, 2003, str. 179.

⁴⁵ *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974, 717 stran, 96 stran obrazových příloh. Členská knihnice. ISBN (Vázáno), str. 238.

⁴⁶ HOUTZAGER, Guus. *Encyklopedie řecké mytologie*. Přeložil Hana VÁLKOVÁ. Čestlice: Rebo Productions CZ, 2003, str. 102.

Orfeus, který doprovází Stanislava Pavlovského při cestě zahradami a lesy, byl synem krále Oiágra a Músy Kalliopy, v jiných pověstech se ale také uvádí, že byl synem Apollóna. V bájích se vypráví o tragické ztrátě jeho ženy Eurydiké, kterou se snažil zachránit z podsvětí, avšak nesplnil svou podmínku, díky níž by ji dostal zpět na svět živých. Po této ztrátě procestoval Asii i Egypt, a nakonec přinesl vzdělanost lidu thráckému. Byl pěvcem a svou lyrou okouzloval mnohé.⁴⁷ Orfeus byl popisován jako hudebník, jenž dokázal tak nádherně zpívat a hrát na lyru, že se lidem tajil dech, sbíhala se k němu i divá zvěř, a dokonce se k němu sbíhaly samy stromy, skály a řeky a všichni naslouchali jeho zpěvu.⁴⁸ I v celé sbírce *Orpheus sive Dryades* se dočteme o tom, jak jeho hře na lyru stromy naslouchají a následují ji, zároveň se klaní Stanislavu Pavlovskému a vzdávají mu svou úctu.

Dalším prvkem antického světa, poněkud známým, je Zephyr, česky Zefyr, o němž je zmínka ve sbírce *Orpheus sive Dryades*. Jedná se o jméno užitě pro označení mírného západního větru. Zephyr byl synem Astraia, jenž byl otcem všech větrů a také hvězd, a Éóin, bohyně jitra.⁴⁹

Znovu si můžeme připomenout i symboliku, opět ze sbírky *Orpheus sive Dryades*, kde je Pavlovský korunován vavřínovým věncem, jenž byl symbolem básníků. Značí totiž jejich přijetí mezi oceňované. Cautus tak vzdává hold svému mecenáši. Vavřínový věnec se nám opět objevuje i v přeložené básni ze sbírky *Strenae natalitiae sacropoeticae*.

Veškeré tyto antické prvky se v textech mísí s tématy z katolické věrouky. Latinským humanistickým básníkům byl tematický a motivický synkretismus antiky a křesťanství vlastní a vyskytoval se běžně. Konkrétně jsme v námi přeložených textech narazili na výjevy z narození Ježíše Krista. Téma Kristova narození bylo v latinské humanistické poezii zpracováváno velmi často, a to většinou v samostatných skladbách. Není tedy překvapivé, že se tento motiv objevil i v jedné z Cautových sbírek.

⁴⁷ *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974, 717 stran, 96 stran obrazových příloh. Členská knihnice. ISBN (Vázáno), str. 435.

⁴⁸ HOUTZAGER, Guus. *Encyklopedie řecké mytologie*. Přeložil Hana VÁLKOVÁ. Čestlice: Rebo Productions CZ, 2003, str. 193.

⁴⁹ *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974, 717 stran, 96 stran obrazových příloh. Členská knihnice. ISBN (Vázáno), str. 680.

Závěr

V této bakalářské práci jsme se věnovali básnické tvorbě Jana Cauta, pouze regionálně známého latinský písničáka autora tvořícího na sklonku humanistické epochy koncem 16. století. Snažili jsme se charakterizovat jeho tvorbu a přiblížit ji moderním čtenářům.

Nejprve jsme si objasnili historický kontext. Bylo potřeba upřesnit situaci v Olomouci a také na půdě jezuitské akademie. Připomenuli jsme dobové literární žánry, jimž se humanisté věnovali. Snažili jsme se i upřesnit, které z těchto žánrů najdeme v konkrétních básnických sbírkách. Pozornost byla věnována i tiskařství v Olomouci a následně tiskaři Jiřímu Handlovi, v jehož tiskárnách byly vytištěny tři sbírky Jana Cauta.

Důležitou osobností na konci 16. století byl biskup Stanislav Pavlovský z Pavlovic. Ten v dané době měl velký nejen náboženský, ale i politický vliv na dění na Moravě. Stejně tak působil na zdejší kulturní zázemí a byl podporovatelem mnoha vzdělaných mladých lidí včetně Jana Cauta.

Nemohli jsme v kontextu samozřejmě opomenout tvorbu olomoucké básnické školy, stejně tak jsme vysvětlili funkci a význam Sodalitas Maierhofiana, tedy humanistické společnosti v Olomouci, přestože Cautova tvorba s těmito osobnostmi není přímo spojena. Na konci 16. století na Moravě nebyla významná literární osobnost jako tomu bylo v předchozích letech. Jan Cautus by se za takovou osobnost dal považovat na základě tří dochovaných básnických sbírek. Soustředili jsme se proto na jeho tvorbu.

Charakterizovali jsme každou básnickou sbírku zvlášť a u každé z nich jsme přiložili vlastní překlady vybraných básní. Přiložili jsme i jednu sbírku z roku 1597, která podle *Rukověti humanistického básnictví* by mohla být svou povahou zařazená do tvorby Jana Cauta, ačkoli nenese jeho jméno a byla vytištěna u jiného tiskaře. Nakonec jsme se věnovali také symbolice a alegorii, které se dílech objevovaly.

Cautovo dílo je svou povahou vskutku velice hravé a nezávazné, občas má velice blízko k poetice manýrismu. Ovšem tato vytříbenost nutně neznamená, že by Jan Cautus nemohl být považován za významnější literární osobnost konce 16. století. Ačkoliv zároveň musíme souhlasit s Janem Martínkem, jenž tuto poezii hodnotil jakožto přespříliš vytříbenou a až přehnaně hravou.

Nejvýznamnější z Cautových sbírek by mohla být právě *Orpheus sive Dryades*, kde bájný Orpheus provádí Stanislava Pavlovského po zahradách a ukazuje mu jejich krásy, zatímco mu oživlé stromy věnují mnohé dary a vzdávají mu hold. Ze všech jeho sbírek je právě tato nejpoetičtější a je zajímavá i velkým výčtem dřevin, květin a plodů. Dedikace významné osobnosti moravského biskupa a mecenáše navíc znamenala, že autor se snažil vložit do díla celý svůj básnický um.

V posledním desetiletí je latinské humanistické poezii věnována větší badatelská pozornost a vyšly některé významné práce. Díky studii Marty Vaculínové, z které jsme čerpali některé informace, je zjevné, že i latinská poezie moravské provenience, k níž Cautovo dílo náleží, stojí za pozornost.

Anotace

Autor práce: Anna Odložilíková

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouce

Název diplomové práce: Básnictví Jana Cauta

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, PhD.

Počet znaků: 73 721

Počet příloh: 6

Počet titulů použité literatury: 15

Klíčová slova: Jan Cautus, latinská poezie, humanismus a renesance na Moravě, Jiří Handl, tiskařství na Moravě, Stanislav Pavlovský

Anotace diplomové práce: Bakalářská práce se zabývá poezií Jana Cauta, básníka z konce 16. století. Pozornost je věnována třem jeho sbírkám a také sbírce, která je badateli za jeho práci považována. Soustředíme se na překlad básní z latiny do češtiny a snahou bylo i přiblížení Cautovy tvorby modernímu čtenáři. U sbírek vysvětlujeme využití antické motivy a symboliku.

Resumé

This Bachelor thesis focuses on the poetics of Jan Cautus, an author from the end of the 16th century. We have focused on his three collections of poems and one more collection which is believed to be his work due to its resemblance to his confirmed works.

We focused on the historical context of his era, humanism and renaissance in Moravia. Mostly we focused on the city Olomouc and its stance in the country as the centre of humanism. By introducing the historical context we also tapped into the role of the university in Olomouc.

To further understand the literary texts we work with later on in the thesis, we also focus on the literary genres of the 16th century. Most of it was *poesis artificiosa*, latin poetry, with its own rules and themes.

One chapter is also dedicated to the brief history of print in Olomouc and also to Georgius Handelius, a printer which has published Cautus' works.

One of the most important people of the time was the bishop Stanislav Pavlovsky who has acted as a patron of many humanistic poets. Jan Cautus has dedicated two of his works to Pavlovsky to thank him for his support.

We added a part about humanism in the city of Olomouc and about the society which has formed here – Sodalitas Maierhofiana. This society has been created by humanistic poets and people with interests in their works. Its function was to connect the humanistic oriented people who collected works of many artists and shared it amongst themselves. Their own creativity has been found rather in their correspondence within their elitistic circle, therefore it could not be understood by people outside of the circle.

Later we introduce the very few information we have on Jan Cautus and his life. The rest of the thesis focuses on his collections of poems and their analysis. We provide a short introduction of the texts, informing of the collections contents and where they can be found nowadays. Part of our work focuses also on the translation of latin texts to Czech language in order for them to be available to modern readers.

Lastly we talk about the symbolism and allegorie, which we can find in the translated texts. We explain their origins in the ancient world.

The main goal of this work was to introduce Jan Cautus' work and to establish whether he could be considered one of the greater authors at the end of the 16th century.

Seznam doporučené literatury

Bethlemides Christo infantulo ob felix novi anni auspiciū ad proesepe genethia epyllia modulantes. Olomutii: Apud Haere Friderici Milchataleri, 1597.

CAUTUS, Jan. *Orpheus siue Dryades: illvstrissimo principi ac reverendissimo domino, domino Stanislao Pavvlovsky, dei et Apostolicae sedis gratia Episcopo Olomucensi, Regalis Capellae Bohemiae Comiti, Sacrae Caesareae Majestatis Consiliario, &c. Domino & Patrono suo summa obseruantia colendo* [online]. Olomomutii: Georgius Handelius, 1597 [cit. 2023-05-17]. Dostupné online z: <https://play.google.com/books/reader?id=08ldAAAACAAJ&pg=GBS.PP1>

CAUTUS, Joannes. *Novem Heroidem Nymphae Marcomanie Nobili et eximio artium liberalium et Philosophiae licentiato D. Georgio Mielliczky de Viscovia Marcomano Artificiose congratulantur, cum Suprema Philosophici gradus Laurea in alma Academia Collegii Societatis Jesu Olomutii publicae donarentur.* Olomutii: Georgii Handeli, 1597.

CAUTUS, Joannes. *STRENAE NATALITIAE SACRO POETICAE. ILLVSTRISSIMO PRINCIPI ... DOMINO STANISLAO PAVVLOVSKY, ... EPISCOPO Olomucensi, ... Domino & Patrono suo summa obseruantia colendo: Ipsis Calendis Ianuarij pro felicissimo NOVI ANNI 1598. auspicio humillimè dedicatae & oblatae A ..* Olomutii: Georgius Handelius, 1598.

ELBELOVÁ, Gabriela, JAKUBEC, Ondřej, ed. *Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579–1598): biskup a mecenáš umírajícího věku: [Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Kroměříž, Zámecká galerie 7. května - 27. září 2009].* Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2009, 243 s. ISBN 978-80-87149-12-6.

HLOBIL, Ivo, Eduard PETRŮ a Prokop PAUL. *Humanismus a raná renesance na Moravě.* Praha: Academia, 1992, 274 s., [88] s. obr. příl. ISBN 80-200-0385-1.

HRDINA, Karel, Antonín TRUHLÁŘ, Josef HEJNIC a Jan MARTÍNEK, ed. *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě*. 1, A-C. Praha: Academia, 1966, 530 s., [16] s. obr. příl.

MARTÍNEK, Jan. *Martiniana: studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, 501 s. ISBN 978-80-200-2380-3.

STORCHOVÁ, Lucie. *Latinský humanismus*. In: Kolektiv autorů. *Dějiny Olomouce*. 1. svazek. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, 629 s. ISBN 978-80-244-2368-5.

VACULÍNOVÁ, Marta. Literární tvorba na jezuitské akademii v Olomouci v letech 1597-1598 a její odraz v tiskařské produkci. *Bibliotheca Antiqua 2021: sborník z 29. konference 3.-4. listopadu 2021, Olomouc*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci; Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2021, 81-92.

Sekundární literatura:

BARTOŠ, Josef, Jan BISTRICKÝ, Jiřina HOLINKOVÁ, et al. *Malé dějiny Olomouce*. V Ostravě: Profil, 1972. ISBN (Brožováno).

HOUTZAGER, Guus. *Encyklopedie řecké mytologie*. Přeložil Hana VÁLKOVÁ. Čestlice: Rebo Productions CZ, 2003. ISBN 80-7234-287-8.

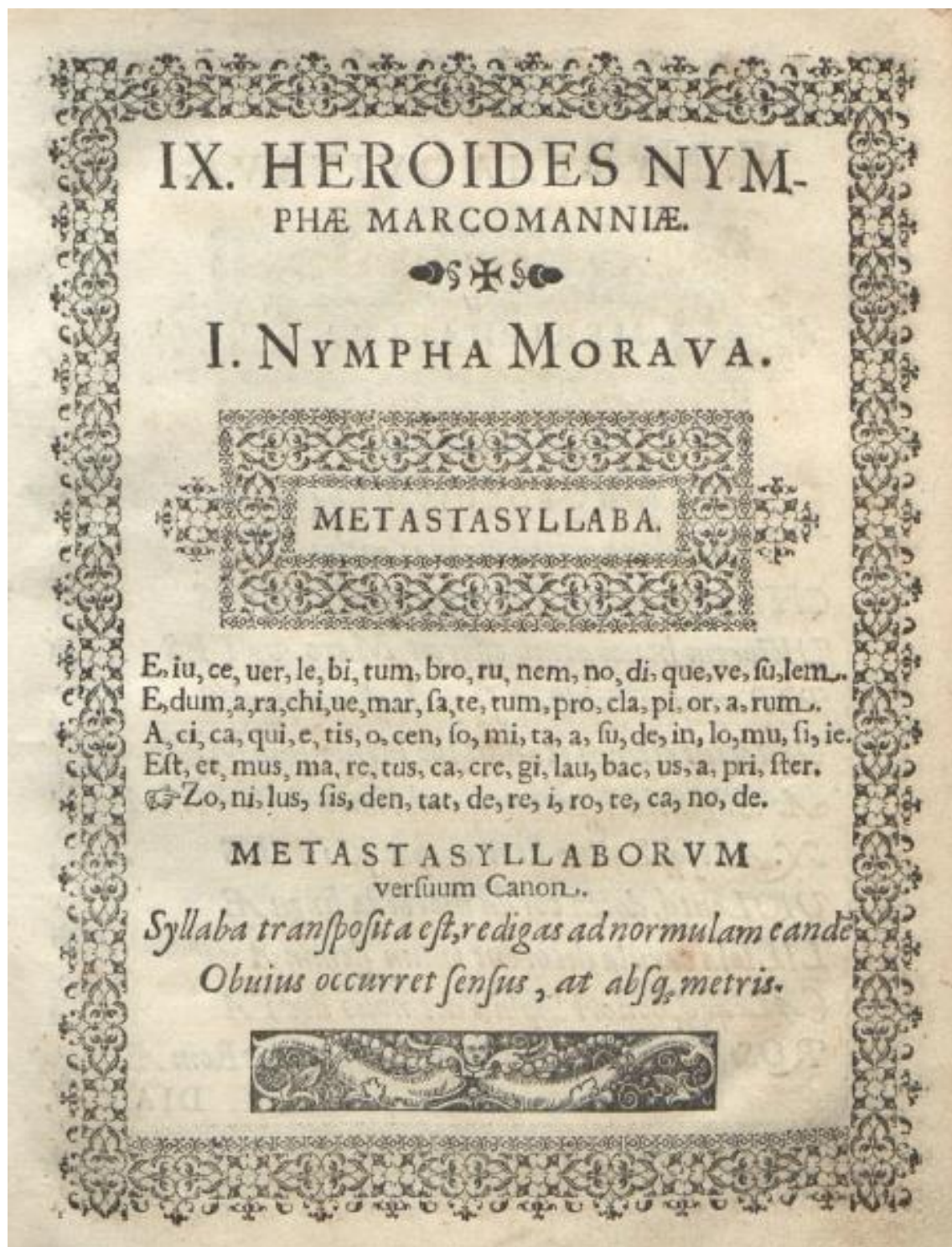
NEŠPOR, Václav. *Dějiny města Olomouce*. Autor úvodu Vladimír SPÁČIL. V Olomouci: Votobia, 1998. ISBN 80-7198-343-8.

SKLÁDANKOVÁ, Amálie. *Knihtisk v Brně a na Moravě: sborník*. Autor úvodu Milan KOPECKÝ. Brno: Státní vědecká knihovna, 1987, 239 s., [16] s. obr. příl. ISBN (Váz.).

Slovník antické kultury. Praha: Svoboda, 1974, 717 stran, 96 stran obrazových příloh. Členská knižnice. ISBN (Vázáno).

Přílohy

První báseň sbírky *Novem heroides nymphae*, doplněná o zdobný obraz.

Titulní list sbírky *Novem heroides nymphae*:

